

Абросимова С.В.

НАЩАДКИ КОШОВОГО ОТАМАНА ЙОСИПА ГЛАДКОГО

Постать останнього кошового отамана Задунайської запорозької Січі а згодом й Азовського козацького війська Йосипа Михайловича Гладкого не залишилася поза увагою істориків [1] і народної пам'яті [2]. Діяльність цієї, безумовно, харизматичної людини отримала неоднозначну оцінку в попередній і сучасній історіографії. Останнім часом з'явилися ґрунтовні дослідження запорозького історика Людмили Маленко, присвячені історії Азовського козацького війська [3] і персонально діяльності отамана цього війська Й.Гладкого [4]. Дослідниця ввела до наукового обігу потужний корпус нових джерел. У полі зору Л.Маленко опинилася також і генеалогія Гладких. Проте ще наприкінці 1880-х рр. цього питання торкався відомий дослідник Запорожжя Дмитро Іванович Яворницький (1855-1940). Він був чи не першим, хто більш-менш повно висвітлив родинні стосунки Й.Гладкого. Вже у першій своїй великій монографії “Запорожжя в залишках старовини і переказах народу” Д.Яворницький приділив немало рядків Й.Гладкому та його нащадкам [5]. Головним джерелом у цьому дослідженні були документи родинного архіву Гладких. Яворницькому допомагав в цьому питанні його олександрівський приятель і відомий дослідник історії й фольклору місцевого краю Яків Павлович Новицький (1847-1925). В творчому доробку історика є й спеціальна стаття, присвячена Й. Гладкому та його генеалогії [6].

Й.Гладкий народився, ймовірно, у 1789 р. в селі Мельники Золотоніського повіту Полтавської губернії в родині сільського старости Михайла Григоровича Гладкого, який мав ще двох старших синів – Опанаса і

Максима. Свого часу Йосип Гладкий одружився з Феодосією Андріївною Мазур, яку Д. Яворницький визначив як «по предкам полька, но по рождению истая украинка» [5, ч. 1, с. 142]. По відставці 1855 р. у чині генерал-майора Й.Гладкий деякий час мешкав в станиці Ново-Спасівці, потім переїхав на хутір Ново-Петропавлівка Олександрівського повіту Катеринославської губернії. Померли Йосип Михайлович та його дружина майже одночасно від холери у 1866 р. У подружжя Гладких було 5 дітей: Василь, Дем'ян, Наталя, Олена та Марія. Дем'ян, який помер у 1862 р., не мав дітей.

Василь Йосипович (1814-?) навчався в Золотоніському повітовому училищі, потім продовжив навчання в Катеринославській губернській гімназії, яку закінчив зі срібною медаллю, а обрав військову кар'єру. Він одружився з Марією Олексіївною Беляєвою. В цьому шлюбі народилося 9 дітей: Олександр (1848 р. н.), Петро (1851 р. н.), Йосип (1853-1902), Степан, Дем'ян, Анастасія, Ірина, Домна, Варвара. Дем'ян Васильович навчався в Маріупольській класичній гімназії й в Царськосельському ліцеї; помер не маючи нащадків.

Степан Васильович закінчив Полтавський кадетський корпус, став генералом, одружився на Сабуровій і мав дітей: Ірину, Ніну, Ольгу та Кирила (1910-1997).

Йосип Васильович закінчив юридичний факультет Харківського університету, служив мировим суддею в м. Олександрівську. Він одружився з Наталією Миколаївною й мав сина Петра (1896 р. н.) і дочку Марію (1890 р. н.).

Олександр Васильович закінчив у 1862 р. приватний пансіон Цобеля в Харкові, але його доля склалася трагічно – він помер молодим, навчаючись в Новоросійському університеті.

Й, нарешті, Петро Васильович Гладкий, який також виховувався у приватному пансіоні Цобеля у Харкові, 1868 р. закінчив із золотою медаллю 1-у харківську гімназію, а у 1872 р. – математичний факультет Харківського університету, у 1874 р. стажувався у Фрейберзькій гірничій академії (Німеччина), служив на Уралі на заводах Демідова-Сан-Доната, у 1888 р. був обраний дійсним членом Імператорського мінералогічного товариства, у 1894 р. переїхав до Катеринослава, де служив в конторі Катерининської залізниці й мешкав у власному будинку по вулиці Басейній, 10. Петро Васильович брав активну участь в громадському житті Катеринослава, обирався гласним губернського земства і депутатом катеринославських дворянських зборів. Він вельми кохався в історії, особливо захоплювався козаччиною, багато читав, стежив за науковими виданнями з цього питання. Ця захопленість обумовила знайомство П.Гладкого з Д.Яворницьким, яке перетворилося на міцні стосунки, особливо коли Д.Яворницький очолив Катеринославський музей ім. О.Поля. Петро Васильович ввійшов до Ради музею і діяльно допомагав музейній справі [7]. Можливо, саме в його будинку на Басейній існував певний час філіал музею ім. О.Поля, де зберігалися музейні колекції. В маєтку П.Гладкого Д.Яворницький проводив археологічні дослідження (1911 р.). Петро Васильович цікавився своєю генеалогією, збирав свідчення і

пам'ятки про свого знаменитого діда, звертався до Д.Яворницького з проханням розшукати лубочні картини і портрет Йосипа Гладкого [8].

Варто зупинитися на особі онуки отамана Й. Гладкого Анастасії Василівни Гладкої (рідна сестра Петра Васильовича Гладкого), точніше не стільки на ній, скільки на її чоловікові. Вона одружилася з харківським дворянином і талановитим фотографом Олексієм Михайловичем Іваницьким (1854-1918). У шкільні роки О.Іваницький навчався в одному класі з майбутнім відомим українським художником Сергієм Васильківським. Проте О.Іваницький покинув навчання й став працювати у фотомайстерні німця Гленцнера в Харкові, став висококласним фахівцем у царині фотосправи і був допущений до фотографування царської особи. Професія фотографа сприяла його знайомству з видатними діячами того часу. Анастасія Василівна і Олексій Михайлович Іваницькі мали 4 дітей: Вадима (1880 р. н.; від 1-го шлюбу з дочкою старобільського міського голови Євгенією Євгенівною мав 2-х дочок: Христину та Ірину; від 2-го шлюбу з Ніною Геннадіївною мав сина Петра), Олександра (1890-1973; одружився з Євгенією Миколаївною Павловою; 1891-1967), Ніну (одружилася з донським козаком Михайлом Миколайовичем Гречановським), Зінаїду (художниця, одружилася з Яковом Івановичем Ковригою і від цього шлюбу мала дочку Тетяну (художниця) і сина Ігоря (військовий)).

Д.Яворницький приятелював і творчо співпрацював з Олексієм Михайловичем Іваницьким. Останній робив світлини для наукових праць вченого, фотографував його. Д.Яворницький був частим гостем в родині Іваницьких. Збереглася телеграма, що була надіслана Іваницькими на святкування 30-ліття наукової діяльності Дмитра Івановича.

Дмитро Іванович особисто був знайомий з онуками отамана, передусім з Петром Васильовичем Гладким, а також Степаном Васильовичем Гладким і їхньою рідною сестрою Анастасією Василівною (в заміжжі Іваницька). Вчений особисто знав і дітей кошового. В книзі «Запорозжя в залишках старовини і переказах народу» Д.Яворницький відзначив, що на той час (1888 р.) були живі син Йосипа Михайловича Василь Йосипович, підполковник у відставці, який мешкав у селі Катерининському Олександрівського повіту Катеринославської губ., і дочка Наталія Йосипівна (в заміжжі Слоновська). Влітку 1886 р., проводячи дослідження, Д.Яворницький відвідав сина кошового отамана – Василя Йосиповича Гладкого – в його маєтку на річці Ганчул (с. Катерининське). Колоритна зовнішність і поведінка В.Й.Гладкого справили велике враження на вченого [5, ч.2, с.496].

Саме завдяки приятелюванню з нащадками отамана вченому вдалося не тільки дослідити біографію і генеалогію Й.Гладкого, але й отримати в музейну збірку унікальні запорозькі реліквії й документи, зокрема оригінальну жалувану грамоту на дворянство Йосипу Михайловичу Гладкому (1829 р.), текст якої («слово в слово») Д.Яворницький опублікував в своїй монографії [5, ч.1, с.192-194]. Документ цей виконаний на пергаменті, має орнаментальні рамки у стилі «меандр» з елементами геральдики, і оправлений в палітурку, покриту золотою парчею. Сьогодні ця грамота

експонується в козацькому залі музею. Особливу увагу привертає «Щоденник» Й.Гладкого, який також експонується в козацькому залі музею. Свого часу він вельми зацікавив зберігача музею ім. О.Поля і члена Катеринославського наукового товариства Антоніну Антонівну Скляренко. Результати дослідження цього історичного джерела були репрезентовані на засіданні Катеринославської вченої архівної комісії і на XIII Археологічному з'їзді у Катеринославі. Від онука Й.Гладкого Степана Васильовича Гладкого, що служив військовим у Павловську, до музею у 1908 р. надійшла на тимчасове зберігання шабля кошового. Коли С.Гладкий перебував у відпустці в Катеринославі, Дмитро Іванович запропонував йому передати до музею запорозькі реліквії, що зберігалися в родині. У 1925 р. Д.Яворницький намагався розшукати печатку Гладкого.

У середині 1990-х рр. особовий фонд Гладких в Дніпропетровському історичному музеї поповнився ще 9-ма документами, які передав Олексій Олександрович Іваницький (1928 р. н.) – праправнук кошового Й.Гладкого, онук Анастасії Василівни (уродженої Гладкої) та майстра художньої фотографії Олексія Михайловича Іваницьких. Ці документи стосуються передусім онуків кошового Й.Гладкого і спадкоємців його онука Йосипа Васильовича Гладкого. У додатку подаємо реєстр документів родинного архіву Гладких, що зберігаються в Дніпропетровському історичному музеї, і публікацію одного з них.

Бібліографічні посилання:

- 1.Гладкий В.О. Осип Михайлович Гладкий: кошевой атаман Задунайской Сечи. 1789-1866 // Русская старина. – 1881. – №2. – С.381-391; Кондратович Ф. Задунайская Сечь // Киевская старина. – 1883. – № 4; Короленко П.П. Азовцы // Там само. – 1891. - №№ 7 – 9; Бачинський А.Д. Січ Задунайська. 1775 – 1828. Історико-документальний нарис. – Одеса, 1994; Бачинський А.Д., Бачинська О.А. Козацтво на Півдні України (1775-1869). – Одеса, 1995; Каюк С.М. Задунайська Січ (1775-1828 рр.). Автореф. дис... канд. іст. наук. – Д., 1999.
- 2.Кулиш П. Поверье о новом казацком герое Гладком // Записки о Южной Руси. – СПб., 1856. – Т.1. – С.163.
- 3.Маленко Л. М. Азовське козацьке військо (1828-1866). – Запоріжжя, 2000. – 513 с.
- 4.Маленко Л.М. Йосип Гладкий: людина і діяч // Південна Україна XVIII – XIX століття. – Запоріжжя, 1999. – Вип.4 (5). – С.240-251.
- 5.Яворницький Д. І. Запорожжя в залишках старовини і переказах народу. – 3-тє вид., випр. і доп. – Д.: АРТ-ПРЕС, 2005. – Ч.1-2.
- 6.Яворницький Д.І. Кошовий отаман Осип Михайлович Гладкий. (Матеріали до біографії) // Ювілейний збірник акад. М.С.Грушевському. – К., 1927. – С.295-305.
- 7.Епістолярна спадщина академіка Д.І.Яворницького. Д., 2005. – Вип.4. – С.227.
- 8.Епістолярна спадщина академіка Д.І.Яворницького. – Д., 1997. – Вип.1. – С.112.

Додаток

*Реєстр документів фамільного архіву Гладких,
що зберігаються в Дніпропетровському історичному музеї*

1. Грамота жалувана імператора Миколи I – полковникові Йосипу Михайловичу Гладкому, колишньому кошовому отаману Задунайської Запорозької Січі,

- командиру Дунайського козачого полку, на надання йому дворянського звання. – Петергоф, 4.08.1829 р. Оригінал. ДІМ. Арх.-751.
2. Грамота жалувана імператора Миколи I – полковникові, командирові Дунайського козачого полку Йосипові Михайловичу Гладкому на орден Св. Георгія 4-го ступеня за службу та відзнаки у війні проти турків. 27.05.1830 р. Оригінал. ДІМ. Арх.-651.
 3. Увідний лист Марії Олексіївни Гладкій на володіння землею поблизу с. Єленодарівки Олександрійського повіту Катеринославської губ. – Олександрівськ, 15.04.1874 р. Копія. ДІМ. АФД-471.
 4. Межовий акт (витяг з межової книги) на хутір Єленодарівський Олександрійського повіту Катеринославської губ. – власність підполковниці Марії Олексіївни Гладкої. – Катеринослав, 29.09.1878 р. Копія. ДІМ. АФД-469.
 5. Свідоцтво про народження 12.07.1890 р. дворянки Марії Йосипівни Гладкої (донька Йосипа Васильовича Гладкого – онука кошового Й. М. Гладкого). – Катеринослав, 10.04.1899 р. Копія 12.09.1902 р. засвідчена катеринославським нотаріусом Олександром Ольшевським. ДІМ. АФД-470.
 6. Свідоцтво Катеринославських дворянських зборів Петру Йосиповичу Гладкому про визнання його у потомственному дворянстві. – Катеринослав, 19.03.1905 р. – Копія, засвідчена 1.07.1913 р. харківським нотаріусом А. П. Базилевським. ДІМ. АФД-467.
 7. «Полюбовна сказка» (договір про розподіл землі) між спадкоємцями Василя Йосиповича Гладкого в Маріупольському повіті. – 10.06.1908 р. – Копія 17.02.1909 р. видана П. В. Гладкому. ДІМ. АФД-472.
 8. духовний заповіт Наталії Миколаївни Гладкої (удови Йосипа Васильовича Гладкого – онука кошового отамана Й. М. Гладкого) дочкам: Марії Йосипівни, Лідії Йосипівни та Олені Йосипівни. Харків, 1.12.1912 р. Копія. ДІМ. АФД-473.
 9. Свідоцтво № 622 Петра Йосиповича Гладкого про закінчення Харківського реального училища. – Харків, 13.06.1913 р. – Копія, засвідчена 18.11.1915 р. підписами нотаріусів К. Чернявського та П. Папчинського. ДІМ. АФД-468.
 10. Атестат випускника Харківського 1-го реального училища Петра Йосиповича Гладкого. – Харків, 1913 р. Копія. ДІМ. АФД-466.
 11. Лист правління Покровського волосного виконавчого комітету удові статського радника Наталії Миколаївни Гладкій та її синові Петру Йосиповичу Гладкому. – с. Покровське Маріупольського повіту Катеринославської губ., 24.08.1917 р. Йдеться про адміністративне підпорядкування території, на якій були розташовані володіння Гладких. ДІМ. АФД-465.

Договір на розподіл землі в Маріупольському повіті між Петром Васильовичем, Степаном Васильовичем та Петром Йосиповичем Гладкими. 10.06.1908 р. Засвідчена копія 17.02.1909 р.

Копія

Полюбовная сказка

1908 г. Июня 10 дня мы, нижеподписавшіеся владельцы соединенных дач Маріупольскаго уезда, образовавшихся по специальному межеванію, под названіем части 19 и 20 пустоши Кошевой, статскій советник Петр Васильевич Гладкій, гвардіи полковник Степан Васильевич Гладкій, а за него по доверенности Петр Васильевич Гладкій и сын статскаго советника Петр Юсифович Гладкій, а за него по малолетству мать его и опекунша, вдова статскаго советника Наталія

Николаевна Гладкая, разделились полюбовно и впредь к спокойному и бесспорному между нами и по нас наследников наших и тех, кому земли в дачу придут, неоспоримому владению, положили размежевать землю в количестве 1060 десятин на три участка в следующем порядке: от пункта пересечений двух линий окружной межи, мерою 501,5 и 869 сажень, при угле $90^{\circ} 7'$ по смежности дачи хутора Викторовскаго провести на восток по направлению к пункту пересечения линий окружной межи, мерою 782 и 725,6 саж. по смежности дачи казенной земли одну прямую линию, так чтобы отрезать в правую сторону 353 десят. 800 кв. саж., а в левую сторону 706 дес. 1600 кв. саж. Далее с пункта пересечения двух линий, мерою 347,7 и 751 саж. при угле $61^{\circ} 53'$ окружной межи дачи, образовавшейся под названием 21 часть пустоши Кошевой, по смежности с дачей 22 части пустоши Кошевой, провести по направлению к северо-востоку до упомянутой прямой линии тоже одну прямую линию, так чтобы означенные 353 дес. 800 кв. саж. разделить поровну. Из этих последних двух участков первый, находящийся в правой стороне к востоку участок земли в количестве 176 дес. 1600 кв. саж. поступает во владение статскаго советника Петра Васильевича Гладкаго, а второй участок к западу, в количестве 176 дес. 1600 кв. саж. поступает во владение сына статскаго советника малолетняго Петра Юсифовича Гладкаго. Затем, образовавшийся к северу третій участок, в количестве 706 дес. 1600 кв. саж., поступает во владение гвардіи полковника Степана Васильевича Гладкаго. В случае оказавшейся при размежевании означенных двух соединенных дач разницы против указанного количества земли, то излишек или недостаток разверстать пропорционально количеству земли, следуемому каждому из нас. Удостоверяем, что в границах размежевываемаго пространства других владельцев кроме нас не состоит. Ходатайствовать об утверждении сей сказки и приведении ея во исполнение предоставляем из нас статскому советнику Петру Васильевичу Гладкому. За себя и по доверенности брата своего гвардіи полковника Степана Васильевича Гладкаго статскій советник Петр Васильевич Гладкій. За себя и по доверенности соопекуна, над малолетним Петром Юсифовичем Гладким, Петра Васильевича Гладкаго, опекунша и мать малолетняго Петра Юсифовича Гладкаго вдова статскаго советника Наталія Николаевна Гладкая.

Александро-Мариупольская Дворянская опека, рассмотрев полюбовную сказку и план частей № 19 и 20 дачи наследников Гладких, именуемой пустошью Кошевою, и принимая во внимание общее соглашение наследников к бесспорному полюбовному разделу, заключающихся в тех частях одной тысячи шестидесяти десят(ин) земли на три участка в порядке, указанном в полюбовной сказке, Дворянская опека определяет: одобрить проэкт раздела и по учинении об этом надписи на подлинной полюбовной сказке возвратить последнюю опекуну статскому советнику Петру Васильевичу Гладкому для дальнейшего ходатайства об утверждении раздела. Юня 17 дня 1908 г. № 72. Председатель – предводитель дворянства А. Левшин; дворянские заседатели Кащенко, Максимович, письмоводитель Я. Новицкий. М. П.

Я, нижеподписавшийся, удостоверяю, что выше значащаяся на 2 странице подпись Петр Васильевич Гладкій признана предо мною Григоріем Макарьевичем Хватевским, и. д. екатеринославскаго нотариуса Михаила Адриановича Михайлова в конторе его 1 части города по проспекту в доме Сартисона № 2-65, статским советником Петром Васильевичем Гладким, жительствующим в гор. Екатеринославе по Бассейной улице в доме № 2, лично мне известным, сделанною

им собственноручно 1908 года июля 5 дня. По реестру № 5763 и. д. нотариуса Гр. Хватевкій.

№ 2015.

Настоящая полюбовная сказка по 2-м соединенным дачам Мариупольского уезда 19 и 20 частей пустоши Кошевой, составленная владельцами той дачи, согласно 593 – 596, 598, 624 ст(атьям) и пункта 1 ст(атьи) 655 X т(ома) II ч(асти) Свод(а) Меж(евых) зак(онов) изд(ания) 1893 г. По журнальному определению Губернского правления, состоявшемуся сентября 18 дня 1908 года, утверждена, что на основании 596 ст. X т(ома) II ч(асти) Св(ода) Зак(онов) Меж(евых) свидетельствуется настоящею подписью с приложением казенной печати. Сентября 22 дня 1908 года. – Губернский землемер инженер Иванов. Делопроизводитель Базилевич.

№ 211.

Что настоящая копия верна, в том Межевое Отделение Екатеринославского Губернского Правления подписом и приложением печати свидетельствуя, выдает ее Дворянину Петру Васильевичу Гладкому. Гербовый сбор уплачен. Февраля 17 дня 1909 года.

Губернский землемер инженер Иванов.

Делопроизводитель Базилевич.

М.П. [Печатка межевого відділу катеринославського губернського правління]

№ 1011.

Полюбовная сказка эта отмечена в реестре [приписанных] дел Таганрогского нотариального архива, по Мариупольскому уезду в 22 части [...] Петра Юсифовича Гладкого № 2319, Петра Васильева Гладкого № 2320 и Степана Гладкого № 2321. Февраля 19 дня 1909 года. [...] Пошлины 80 коп. уплачены.

И. д. старшего нотариуса Ковалевскій.

М. П. [Печатка таганрозького нотаріального архіву]

ДІМ. АФД-472.